

СТАЛІСТЬ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ І ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРА

*І. Костирко, д. е. н., Т. Гром'як, к. е. н., І. Корчинський, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Розвиток аграрної сфери держави і проблеми розвитку сільських територій усе більше стають об'єктом наукового аналізу і поглиблених досліджень багатьох учених-аграрників. Вони можуть мати своє наукове вирішення на оновленій теоретико-методологічній базі, яку пропонує сучасна економічна теорія, зокрема інституціональна теорія та соціоекономіка. Адже наслідки трансформаційних перетворень і залучення села в ринкові відносини висвітили низку нових проблем, вирішення яких неможливе на основі традиційного галузевого підходу.

Щоб реформувати суспільно-економічні відносини на селі з метою досягнення належного рівня сільського розвитку та формування інфраструктури аграрної сфери, необхідно розглядати сам процес сільського розвитку як об'єкт наукового аналізу – соціально-територіальну підсистему суспільства, яка концентрує відповідний соціоекономічний потенціал. Тому є потреба в обґрунтуванні таких стратегій сільського розвитку, які забезпечували б досягнення його цілей і зростання добробуту сільського населення через використання адекватних цьому методів державного управління. Цього можна досягти за рахунок розширення багатофункціональності сільськогосподарського виробництва та диверсифікації всієї сільської економіки, що вимагає відповідним чином організованої інфраструктури аграрної сфери. Тільки в такому поєднанні створюються передумови для сталості всього суспільно-економічного процесу і його успішного відтворення в аграрній сфері держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення важливості проблем сільського розвитку сформувалося останніми роками як результат наукового аналізу трансформаційної практики аграрного сектору й супутніх проблем розвитку всієї аграрної сфери. Теоретико-методологічні, організаційно-економічні, соціально-демографічні, прикладні, управлінські та особливо інституціональні і соціоекономічні аспекти формування й розвитку економічних систем, у тому числі в аграрній сфері, останнім часом все більше привертають увагу науковців. Ці складні проблеми досліджували О. Бородіна, В. Геєць, А. Гриценко, Ю. Губені, А. Кочерга, Е. Лібанова, Ю. Лопатинський, О. Онищенко, М. Орлатий, О. Павлов, І. Прокопа, Л. Шепотько, О. Шпичак, О. Шубравська, В. Юрчишин та ін. Проте проблеми сільського розвитку досі недостатньо узгоджені з процесом формування раціональної інфраструктури аграрної сфери як системи інститутів та інституцій, що охоплюють ринкові та суспільні відносини на селі, що не дає змоги глибше обґрунтувати напрями і перспективи сільського розвитку з позицій сталості його як процесу.

Постановка завдання. Перед нами стояло завдання поглибити наукові основи розвитку села на засадах сталості цього процесу у взаємозв'язку з окремими аспектами формування інфраструктури аграрної сфери, керуючись положеннями інституціонального підходу та його органічного поєднання з основними принципами архітектоніки.

Виклад основного матеріалу. Функціональна роль аграрного сектору у суспільно-економічній системі держави чітко окреслена саме виробничою сферою, а результати його трансформації оцінюються кількісними й вартісними показниками, наприклад, обсягами виробленої валової продукції. Наслідком є виробництво заради максимізації прибутку, а соціальні проблеми перекладаються на державу. Відповідно до цієї функціональної ролі аграрного сектору сформована й архітектура його інфраструктури, що обслуговує ринкові відносини і рух товарів та послуг в аграрній сфері.

Державне регулювання, податкова і бюджетна системи створюють такий механізм перерозподілу суспільного доходу, за якого аграрна сфера як цілісна суспільно-економічна система розвивається зі значними деформаціями. Проявом цих деформацій є зростання монополізації і концентрація всіх видів ресурсів у великих агроформуваннях, тривале зростання рівня бідності селян і занепад сільських територій. Сучасна організаційна структура аграрного сектору економіки і всієї аграрної сфери сформована під впливом цих диспропорцій, що деформує весь економічний механізм аграрної сфери та розбалансовує систему розподілу отримуваних тут доходів. Це вказує на те, що економічна система, сформована в аграрному секторі економіки, потребує переходу до іншої траєкторії розвитку на засадах кращої загальної збалансованості й узгодженості між окремими її ланками з метою досягнення такого стану рівноваги, за якого інтереси всіх суб'єктів економічного процесу забезпечувалися б доходами, адекватними їх місцю й ролі у цій системі.

Незважаючи на значну увагу до зазначеної проблематики, галузевий підхід продовжує бути визначальним у науковому аналізі діяльності аграрного сектору, а проблеми сільського розвитку мало досліджуються в їх взаємозв'язку з архітектурою інфраструктури всієї аграрної сфери. Тому, на наш погляд, зміст поняття сільського розвитку часто розглядається без його взаємозв'язку з дослідженням впливу стану розвитку інфраструктури на зростання всього економічного потенціалу села, що є певним методологічним недоліком наукового аналізу. Проведені в Україні трансформації аграрного сектору не змінили його основного функціонального призначення, а створені державою інституціональні умови не сформували нових засад організації всієї аграрної сфери, за яких інтереси сільського населення були б належним чином враховані, як це відбувається у розвинутих країнах.

Необхідною умовою ефективнішого функціонування сільськогосподарського виробництва в його матеріально-речовій формі як основи сільського розвитку завжди є соціальні чинники, у тому числі умови відтворення робочої сили, поселенська мережа, природні умови для виробничої діяльності, які впливають на функціонування виробничого ресурсу, що має конкретне територіальне розташування. Без належної організованої інфраструктури – як виробничої, так і соціальної – економічні результати виробничої діяльності в підсумку не можуть бути перетворені на соціальні блага і забезпечувати належний рівень функціонування аграрної сфери загалом.

За останні роки різноспрямованість процесів розвитку виробничої і соціальної сфер на селі стрімко зросла, що привело в стан розбалансованості суспільно-економічні процеси, які відбуваються в аграрній сфері. Саме тому, зокрема, за значного росту обсягів сільськогосподарського виробництва останніми роками, занепад соціальної сфери та її

матеріально-технічної бази виглядає необґрунтованим. Виправлення цієї диспропорції у темпах розвитку вимагає переосмислення інституціональної ролі держави, координуючі і регулюючі зусилля якої повинні бути спрямовані на зміну всієї системи суспільно-економічних відносин в аграрній сфері. Це є суспільною потребою, яка впливає зі специфічності сільськогосподарського виробництва як особливої сфери економічної діяльності, де поряд із виробництвом сільськогосподарської продукції продукуються різноманітні продукти й суспільні блага, що мають нетоварний характер – екологічні надбання і послуги, збереженість краєвидів і розвиток ландшафтів, культурне середовище та етнонаціональні послуги, а в підсумку – безперервність самого суспільного відтворення в його найширшому розумінні. При цьому раціональна архітектура інфраструктури всієї аграрної сфери виступає тим конструктивним елементом суспільно-економічної системи, що спроможний забезпечити ефективність сільського розвитку і досконаліші умови функціонування аграрної сфери загалом [3].

Одними з перших теоретичну сутність сільського розвитку як специфічного способу реалізації економічних відносин у суспільстві показали вчені-економісти О.М.Онищенко та В.В.Юрчишин. За їх твердженням, поняття «сільський розвиток» охоплює сукупність знань про сучасне, близьке (середньострокове) та віддалене (стратегічне) майбутнє вітчизняного села, селянства і всього сільського соціуму та вказує напрями й механізми виходу сільського господарства на засади сталого розвитку [4]. У практичному значенні сільський розвиток науковці трактують як реалізацію системних загальнодержавних, регіональних і місцевих заходів і практичних дій, які виходять із теперішніх та майбутніх інтересів і потреб відповідної сільської території, сільського поселення, конкретної виробничо-господарської структури, кожного селянина чи сільського жителя [4, с. 10]. Таке визначення ув'язує аспекти сільськогосподарського виробництва, сільських територій і поселень, селян в їх діалектичну єдність.

Значний вклад у створення концептуальних засад і розробку державної політики розвитку сільських територій у частині організаційно-управлінських засад і державного регулювання з урахуванням різних рівнів і типів сільських територій зробив О.І. Павлов [6; 7].

Багато науковців розглядають сільський розвиток у контексті поняття сталого розвитку всього агропромислового виробництва та сільської місцевості. Комплексний підхід до визначення сутності і змісту поняття сталості агросфери як відкритої системи, якій властиво реагувати на сигнали, котрі надсилають її внутрішні складові і зовнішні впливи, які генерують інші системи, що взаємопов'язані з аграрним сектором, зокрема, екологічна, соціальна, інституційно-нальні впливи тощо, пропонує О.В. Шубравська.

Найбільш прийнятним, на наш погляд, слід вважати трактування поняття сільського розвитку, яке подає О.М. Бородіна у монографії «Теорія, політика та практика сільського розвитку», де вона вказує, що «під сільським розвитком ми розуміємо такий процес, при якому забезпечується гармонійний соціоекономічний прогрес сільської місцевості на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендогенного розвитку (місцевих активів) при їх поєднанні із зовнішніми можливостями» [8, с. 21].

Ключовим у ньому є оцінка сільського розвитку як процесу, у ході якого відбувається зміна одного стану сільської місцевості до іншого, якіснішого. Вказано

механізм і рушійні сили таких змін – за рахунок самоорганізації сільських громад. Умовами цих прогресивних змін є поєднання чинників внутрішнього впливу зі зовнішніми можливостями. У сукупності це забезпечує гармонійність усього соціоекономічного процесу, робить його об'єктивним.

За нашими дослідженнями, сільський розвиток – це специфічний спосіб організації суспільно-економічних відносин і такий їх конкретний стан, за якого в певних інституціональних умовах і механізмах товари й суспільні блага, що їх продукує економічний потенціал аграрного сектору, розподіляються між суб'єктами цих відносин в інтересах більшості сільського населення та забезпечують стале зростання його добробуту і покращання умов проживання [2, с. 16].

Ключовим у цьому визначенні є концентрація уваги на економічних відносинах, які повинні видозмінюватися відповідно до пріоритетів і цілей сільського розвитку. Саме економічні відносини та їх зміст є визначальним способом розподілу доходів, що їх може генерувати економічний потенціал села і сільської території, зміна якого може краще і повніше задовольняти інтереси сільського населення, вплинути на розвиток агроінфраструктури та відповідати загальнодержавним інтересам.

У нашому дослідженні інфраструктура аграрної сфери розглядається як цілісна сукупність інститутів та інституцій, діяльність яких формує досконалу організаційну конструкцію й економічні механізми, котрі забезпечують умови функціонування всіх суб'єктів економічних відносин у межах аграрної сфери та поза нею, формуючи такий рівень трансакційних витрат у рамках економічної системи, за якого економічний механізм діє найбільш ефективно [3]. Архітектоніка, як основний принцип структурування, зв'язку і взаємозумовленості елементів цієї конструкції, відповідає цілям сільського розвитку та є запорукою сталості всього суспільно-економічного процесу розвитку аграрної сфери.

Основні наукові положення такого підходу розкрито у низці фундамен-тальних праць, зокрема в колективній монографії «Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований», виданій колективом науковців Інституту економіки і прогнозування НАНУ під керівництвом В.М. Гейця [1], які започаткували цей новий науковий напрям – інституціональну архітектоніку.

В економічній теорії архітектоніка поєднує знання глибинної інституціо-нальної структури, вміння будівництва і загального плану побудови цілісної системи інститутів, які формують новий каркас (архітектуру/архітектоніку) суспільно-економічної системи і політики, зокрема в аграрній сфері.

Сформована сьогодні в Україні економічна система є наслідком трансформаційного за характером процесу, де збалансованість і гармонійність як якісні характеристики системи перебувають на початкових стадіях. У зв'язку з цим інституціональний та організаційно-правовий каркас інфраструктури сільських територій як елемент економічної системи всієї держави все ще має недосконалу конструкцію та недостатню ефективність дії, що породжує проблеми функціонування всієї інфраструктури й деформує її вплив на результативність функціонування аграрної сфери загалом. Архітектоніка інфраструктури істотно впливає на рівень трансакційних витрат всієї економічної системи, яка сформувалася в аграрній сфері, що необхідно враховувати для обґрунтування стратегії сільського розвитку.

Стратегія подальших ринкових перетворень і формування моделі сільського розвитку повинна враховувати прогнозовані наслідки цих реформ з позиції досягнення стратегічних соціально-економічних цілей та мінімізації негативних потенційних загроз.

Модель сільського розвитку з урахуванням забезпечення його сталості і зрівноваженості повинна базуватися на реальних економічних відносинах, які сформувалися як наслідок трансформацій в аграрному секторі економіки, та виходити з можливостей і передумов, які дає потенціал сільських територій для реалізації обраного напрямку розвитку аграрної сфери. Тому місія і мета політики сільського розвитку в Україні має не тільки забезпечувати підтримку аграрного ринку і доходів, а й сприяти подоланню бідності та покращанню умов проживання сільського населення, формуванню ефективної інфраструктури на селі. Основою концепції сільського розвитку, на наш погляд, є стратегія, яка передбачає, що виробничий чинник не є визначальним у нарощенні потенціалу сільського розвитку, а економічний ріст очікується і стимулюється передусім поза виробничими межами – у сфері поліпшення соціальних умов для підвищення віддачі людського капіталу як основного напрямку приросту потенціалу сільського розвитку на перспективу.

Згідно з цим підходом у монографії «Потенціал сільського розвитку в умовах економічних трансформацій» [2] обґрунтовано моделі сільського розвитку для окремих груп сільських районів. Базовою методологічною вимогою є конструювання конкретних моделей на основі загальної моделі сільського розвитку. Відповідно до визначеного підходу основною умовою сприяння сталості сільського розвитку слід вважати інвестування у розвиток його потенціалу, зокрема інфраструктуру. Вирішення засобами державної політики нагальних проблем сільського розвитку поліпшить перспективи розвитку всієї аграрної сфери України, сільських територій та їх інфраструктури, забезпечить сталість цього процесу.

Висновки. Аналіз практики ринкових перетворень у державі наочно свідчить про недостатність саме інституціональних підходів до вирішення нагальних теоретичних і практичних проблем. У рамках нового наукового напрямку – інституціональної архітекτονіки – необхідно дослідити і вирішити низку теоретичних і практичних питань, що мають місце у формуванні і функціонуванні інфраструктури як окремої складової загальної суспільно-економічної системи аграрної сфери та сільського розвитку.

За існуючих соціально-економічних умов одним із визначальних стратегічних напрямів оздоровлення економіки країни є формування потужного економічного каркаса території України через реалізацію в державі ринкової моделі економічного і соціального розвитку територій. В основу цієї моделі, яка виступає як самостійна політико-економічна категорія і водночас є складовою національної стратегії соціально-економічного розвитку України, повинні бути покладені суспільні теорії територіального розвитку та економічного зростання. Згідно з цими підходами в Україні потрібно сформувати структуровизначальні для всього національного агропромислового комплексу базові виробництва й окреслити шляхи розвитку, які стануть джерелом сталого сільського розвитку кожного регіону і держави загалом.

Бібліографічний список

1. Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.

2. Костирко І. Г. Потенціал сільського розвитку в умовах ринкових трансформацій: теорія, методика, практика : монографія / І. Г. Костирко, Т. Д. Гром'як. – Львів : Сполом, 2013. – 224 с.
3. Костирко І. Г. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект / І. Г. Костирко, С. В. Тимофіїв // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 81–86.
4. Онищенко О. М. Сільський розвиток: основи методології та організації / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 4–13.
5. Онищенко О. М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 24–29.
6. Павлов О. І. Сільський розвиток України: теорія, політика, управління : монографія/О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2008. – 208 с.
7. Павлов О.І. Сільський розвиток як предмет наукового аналізу [Електронний ресурс] / О. І. Павлов. – Режим доступу : www.nbuu.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2008_2/doc/2/07.pdf.
8. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О. М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І. В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2010. – 376 с.

Костирко І., Гром'як Т., Корчинський І. Сталість сільського розвитку і його інфраструктура

Показано теоретичні аспекти розвитку села на засадах сталості, розкрито проблеми сучасного стану сільського розвитку та його інфраструктури. Обґрунтовано доцільність застосування інституціонального підходу в процесі формування агроінфраструктури України. Запропоновано в рамках нового наукового напрямку – інституціональної архітекtonіки – дослідити й вирішити теоретичні і практичні проблеми, що мають місце у формуванні й функціонуванні інфраструктури. Застосування згаданої моделі сільського розвитку на засадах сталості і зрівноваженості помітно поліпшить перспективи розвитку всього аграрного сектору України, її сільських територій та їх інфраструктури загалом.

Ключові слова: сільський розвиток, аграрна сфера, інфраструктура, інституціональний підхід, соціоекономіка, інституціональна архітекtonіка.

Kostyrko I., Gromiak T., Korchynsky I. Sustainability of the rural development and its infrastructure

In the article is researched the theoretical aspects of the rural development based on sustainability. The current state and problems of rural development and its infrastructure are showed. Expediency of the institutional approach to the formation agroinfrastructure are grounded. Theoretical and practical problems that occur in the formation and functioning of agroinfrastructure are studied, as part of a new scientific direction - institutional architectonics. The model of rural development grounded on sustainability is presented, which aimed at promising steps development of rural areas and their infrastructure.

Key words: rural development, agriculture, agroinfrastructure, institutional approach socioeconomics, institutional architectonics.

Костырко И., Громьяк Т., Корчинский И. Устойчивость сельского развития и его инфраструктура

Показаны теоретические аспекты развития села на основе устойчивости, раскрыты проблемы современного состояния сельского развития и его инфраструктуры. Обоснована целесообразность применения институционального подхода в процессе формирования агроинфраструктуры Украины. Предлагается в рамках нового научного направления – институциональной архитектоники – исследовать и решить ряд теоретических и практических проблем, имеющих место при формировании и функционировании инфраструктуры. Применение данной модели сельского развития на основе устойчивости и уравновешенности заметно улучшит перспективы развития всего аграрного сектора Украины, ее сельских территорий и их инфраструктуры в целом.

Ключевые слова: сельское развитие, аграрная сфера, инфраструктура, институциональный подход, социоэкономика, институциональная архитектоника.